

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 210 ansatte (1994) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 19 — 1997

Skien kommune:

Foruroligende ødeleggelse av gravminner

Gravhaug i boligområde.

Foto: ARVE KJERSHEIM, NIKU

Gravhauger i nypløyd åker.

Foto: MAY-LISS BØE SOLLUND, NIKU

Gravhaug avskåret av vei.

Foto: ARVE KJERSHEIM, NIKU

Svært få av gravminnene i Skien kommune er uten synlige skader, og få ligger i kulturlandskap av tilnærmet samme type som det de en gang var en del av. Mange av gravminnene kan være skadet allerede i forhistorisk tid, men desimeringshastig-

heten og ødeleggelsen av gravminnene i de siste 27 årene er foruroligende. Især gjelder dette når en forsøker å integrere kulturminner i boligområder. Dette fører til at kulturminnene utsettes for inngrep som på lengre sikt vil ødelegge dem.

FORNMINNENE som ligger i utmark vil trolig være sterkt utsatt for ødeleggelse i fremtiden på grunn av maskinell skogsdrift. Utbygging av veinettet i form av traktor- og skogsbilveier i tilknytning til dette, vil trolig utradere de kulturminnene som blir berørt. Kulturminner i utmark er dessuten i liten grad registrert, særlig objekter tilknyttet utmarksnæringer.

Gravminnenes tilstand

I 1970 ble det registrert totalt 602 fornminner i daværende Skien kommune. Av disse var det 574 gravminner. Av beskrivelsene fremgår det at bare 58 av disse var uten synlige skader på registreringstidspunktet.

Av alle de 574 gravminnene som ble registrert i 1970, er det nå fjernet 31. Av de resterende er det bare 48 som ligger intakte og med en uberørt sikringssone rundt. Tallene inkluderer også de gravminnene som ble registrert i 1970 og som ikke er kontrollert i 1997. Disse ligger i områder der det ikke er foretatt omdisponering av arealet, og det må derfor antas at de fire gravminnene som ble betegnet som urørt i en rapport fra 1970, ikke er påført skade. De øvrige 44 er også betegnet som uskadet eller

urørt i den samme rapporten, og det ble ikke påvist endringer ved kontrollen i 1997.

Svært verneverdig område

De fleste gravminnene i Skien kommune er skadet, og mange ligger som fremmedelementer i boligmiljøet, uten noen tilhørighet til miljøet de en gang var en del av.

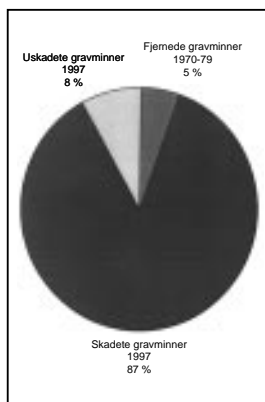
I miljøvernsammenheng er det imidlertid ett område i Skien kommune som peker seg ut, og det er området rundt gårdene Berberg, gnr. 123 og da spesielt bnr. 1. Gårdene ligger på et høydedrag nord for Skien by i Gjerpen sogn. Det er et lite utbygd typisk jordbruksområde. Gravminnene,

mange av dem er uten skader, ligger i trebevokste områder mellom oppdyrkede teiger. Ifølge tradisjonen skal det ha stått en kirke på dette høydedraget. Faret etter en hulvei kan følges i skråningen sørvest for gårdene. Området har stor tidsdybde i kulturmiljøsammenheng og må betraktes som svært verneverdig.

Gravminner utgjør 95 prosent

Den største gruppen av fornminner som er registrert i Skien kommune, er gravminner, og disse utgjør 95 prosent av det totale antallet. De fleste skadene på disse var gjort i forbindelse med plyndring av sentralgraven, og gravminnene blir beskrevet som utgravd, utkastet eller med forsøking i midtpartiet. Slike inngrep kan være gjort allerede i forhistorisk tid, men vi vet også at folk har gravd i haugene på 1950-tallet.

Gravminner er den gruppen av automatisk fredede kulturminner som det knytter seg mest tradisjon til og som nok har den største plass i folks bevissthet om forhistoriske minner. Skadeomfanget på disse vil derfor gi en pekepinn på hvordan kommunen forvalter og verner de automatisk fredede kulturminnene.

Gravminnene i Skien kommune. Diagrammet viser desimeringen og skadene på gravminner, og intakte gravminner.

Fornminnet og området rundt kan fredes

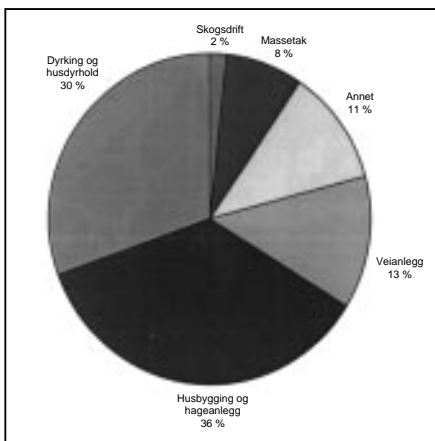
FORNMINNENE i Norge har vært underlagt et juridisk vern helt siden 1905, da fredningsloven ble vedtatt. Denne loven er senere endret og revidert, senest i 1992, i takt med endringer i samfunnet og erkjennelsen av nye fornminnetyper. Bakgrunnen for fredningsloven av 1905 var først og fremst å bevare gjendstandsmaterialet i fornminnene for ufaglig utgravning, ettersom funnkonteksten er viktig for forskningen.

Senere er fornminnene som landskaps-element blitt viktigere, og dette kommer også frem i kulturminneloven av 1978, der det slås fast at departementet kan fredet et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet.

LIKEVEL har utbygging og nydyrking gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet; dette har også i stor grad skjedd etter 1905. Av

de siste undersøkelsene, om desimeringen av registrerte fornminner, kan det vises til Svein Indrelids rapport fra 19 Vestlandskommuner der han viser at 21 prosent av gravminnene er forsvunnet i løpet av en generasjon frem til 1988. Jan Henning Larsen viser i en artikkel som omhandler gravminnene i fem østlands- og sørlandskommuner, at gjennomsnittlig 0,4 prosent av gravminnene er forsvunnet årlig i perioden 1916-1978.

Ulovlig fjernede fornminner

Tiltakene som har forårsaket fjerning og skader på fornminner i perioden 1970-1997 i Skien kommune.

I perioden 1970-1997 er 29 fornminner fjernet ulovlig i Skien kommune.

AV DISSE er 12 fjernet i forbindelse med dyrking og åtte ved grustekt. Bare to fornminner er fjernet etter forutgående frigivning og fagmessig undersøkelse. 60 fornminner er påført direkte skade, og 33 av skadene er fremkommet fordi en har forsøkt å integrere fornminnene i hager og friområder, 12 er skadet i forbindelse med veiutbygging og 10 på grunn av dyrking. Det er utført tiltak i sikringssonen i 21 tilfeller. I 11 tilfeller er dette skjedd i forbindelse med dyrking.

Stoffet er hentet fra

NIKU Oppdragsmelding 042

May-Liss Bøe Sollund:

«Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredede kulturminner i Skien kommune, Telemark, 1997».

Endringer for 115 fornminner

For 115 fornminners vedkommende er det påvist at endringer er skjedd i eller rundt de registrerte objektene i Skien kommune i perioden 1970-97.

ALLE helleristningsfeltene som ble kontrollert hadde små eller store skader, og enkelte av disse skadene skyldes forvitring. Denne type skade er ikke beskrevet i rapportene fra 1970, og det har derfor ikke vært mulig å påvise om skadene er skjedd før eller etter registreringstidspunktet. Slike skader er derfor ikke tatt med i diagrammet til høyre.

Tiltak i fornminnet

Ulovlige tiltak i fornminnet inkluderer alle typer inngrep som er egnet til å skade, flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredede kulturminner.

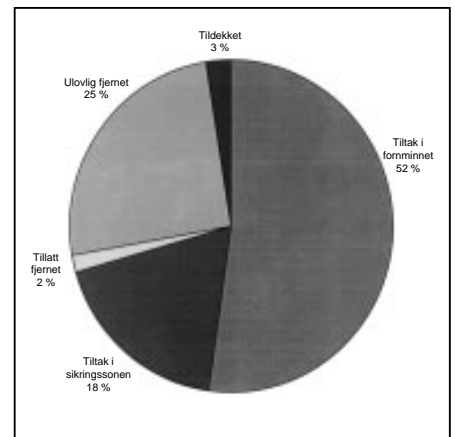
Denne gruppen omfatter flest fornminner; 60 av dem har vært utsatt for tiltak som har ført til direkte skade. Skadene består i at deler av fornminnene er fjernet, fornminnene har fått slitasjeskader, profilen på gravminnene er endret eller ved at overgangen mellom gravminnet og det øvrig terreng er utjevnet.

Tiltak i sikringssonen

Ulovlige tiltak i sikringssonen innbefatter alle typer inngrep som er utført innen et fem meter bredt belte utenfor fornminnets kjente eller synlige ytterkant. Gruppen består av 21 fornminner. I denne gruppen har tiltakene ikke ført til at selve fornminnene er skadet.

Ulovlig fjernet

Med ulovlig fjerning menes alle inngrep som har ført til at fornminnene er totalt fjernet uten at det er søkt om frigivelse. Kontrollen viser at 29 fornminner er fjer-

Skader som er påført de automatisk fredede kulturminnene i Skien kommune i perioden 1970-1997.

net uten forutgående frigivning og undersøkelse. Innenfor denne kategorien finnes bare fornminnene som var fullstendig fjernet, og der man ikke kan forvente at eventuelle bunnlag fra gravminner ligger igjen. Tiltak som hadde forårsaket skade før 1970 er i flere tilfeller utvidet, slik at fornminnene i 1997 var totalt fjernet. Dette gjelder blant annet grustekt og veiutvidelser.

Tillatt fjernet, dispensasjon fra kulturminneloven

Bare to gravminner er fagmessig undersøkt. I dette tilfellet er det søkt om frigivning med påfølgende undersøkelse.

Tildeckket?

Tre fornminner ble ikke gjenfunnet ved kontrollen. Imidlertid skal et fornminne ligge i friområde mellom nybygde viller, mens to ligger i områder der det ligger mye kvist og løsmasser. Trolig ligger de intakt, men er skjult. De er rubrisert under *Tildeckket?* fordi også slike tiltak er nevnt i kulturminneloven, der det heter at ingen må tildekke eller skjule automatisk fredede kulturminner.